

Верховний
Суд

Міжнародно-правові засади відповідальності держави за шкоду, завдану під час збройного конфлікту

Дмитро Гудима

суддя Великої Палати Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Лекція у рамках програми підготовки для підтримання
кваліфікації суддів місцевих загальних судів, НСШУ,
05.12.2022, м. Київ

Вступні зауваги

Про що не мало би бути мови під час цього виступу?

- про поняття **агресії** у міжнародному праві;
- про нюанси застосування судового **іммунітету** держави;
- про підходи до відповідальності держави-агресора у праві **ООН**;
- про застосування норм міжнародного **гуманітарного права**;
- про **інші проблеми**, які не стосуються теми 😊

Про що буде мова у цьому виступі?

- Як **змінився правопорядок** в Україні за час війни?
- Які **юридичні наслідки** припинення членства рф у Раді Європи?
- Яке значення припису **статті 1 Конвенції** про захист прав людини і основоположних свобод для розгляду справ про відповідальність держави?
- Що є **підставою** для відповідальності держави згідно з Конвенцією?
- Яка **форма** цієї відповідальності?
- Чи є **«алгоритм» аналізу** справ про відшкодування державою шкоди?

Чому ці питання важливі?

- Зростання **кількості справ** про відшкодування Україною шкоди, завданої громадянам, підприємствам під час збройного конфлікту з РФ;
- **відсутність єдиного підходу** у судів до мотивування рішень у таких справах;
- необхідність урахування судами ситуації окремих територіальних громад, населених пунктів і регіонів, щодо яких **Україна не здійснює ефективний контроль**;
- **потреба у більшій визначеності** з приводу того, коли, від кого і на що можуть претендувати потерпілі від порушення конвенційних прав.

Чому термін «збройний конфлікт»?

- **Збройний конфлікт** – стан війни або конфлікт, який включає збройні операції, які за характером або масштабом можуть вплинути на дію договорів між державами-учасницями збройного конфлікту або між державами-учасницями збройного конфлікту та третіми державами, незалежно від офіційного оголошення війни або іншого оголошення однією чи всіма сторонами збройного конфлікту.
- Джерело: <https://www.lawinsider.com/dictionary/armed-conflict>. Accessed 5 December 2022
- Кожна війна є збройним конфліктом, але не кожен збройний конфлікт є війною.

Які часові рубежі важливі?

- Правопорядок: “до” і “після” 24.02.2022
- Гарантії захисту: “до” і “після” 15.09.2022

Скільки правопорядків є в Україні?

- З 24.02.2022 в Україні сформувалися **три правопорядки**:
- (1) правопорядок території активних бойових дій;
- (2) правопорядок окупованої території;
- (3) правопорядок режиму самозахисту (стаття 51 Статуту ООН).
- Джерело: *Водянніков О. Мистецтво юридичної війни: шкода, спричинена під час активних бойових дій.*
URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/528385_mistetstvo_yuridichnoi_viyeni_shkoda.html. Accessed 05 December 2022.

Міжнародні гарантії захисту прав:
застосування в Україні до 15.09.2022
і після 15.09.2022

Що «каже» право про обов'язок відшкодувати шкоду, завдану під час збройного конфлікту?

- **jus civile** обмежено придатне для відшкодування шкоди, спричиненої бойовими діями;
- **jus in bello** (зокрема міжнародне гуманітарне право) не встановлює обов'язку відшкодувати таку шкоду (шкода майну приватних осіб є невідворотним побічним наслідком бойових дій; діє заборона *навмисного* спричинення такої шкоди та обов'язок *мінімізувати* шкоду цивільному населенню у спосіб, який не обмежує надмірно засоби та способи ведення бойових дій);
- **європейське право у галузі прав людини** (зокрема практика ЄСПЛ) допомагає лише частково.

Які міжнародно-договірні гарантії придатні для застосування?

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (обмежене застосування під час збройного конфлікту; виключена дія під час активних бойових дій);
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, а також відповідні Загальні коментарі Комітету ООН з прав людини (застосовний і під час збройного конфлікту).

Рішення ЄСПЛ від 21.01.21 у справі «Грузія проти росії»

- Конвенція не застосовується в період і на території активних бойових дій. «Воєнні дії» під час «активної фази війни» є поза юрисдикцією держави і, відповідно, не належать до юрисдикції ЄСПЛ (пункт 138), адже поняття «юрисдикція» згідно зі статтею 1 Конвенції «тісно пов'язане з поняттям «контроль», будь то «повноваження та контроль державного агента» над окремими особами чи «ефективний контроль» держави над територією» (пункт 136).
- «Сама реальність збройного конфлікту та бойових дій між ворожими збройними силами, які прагнуть встановити контроль над територією в контексті хаосу, не тільки означає відсутність «ефективного контролю» над територією, як зазначено вище ..., але й виключає будь-яку форму «влади та контролю державного агента» над особами» (пункт 137).
- Слід розрізняти «військові операції, здійснені під час активної фази бойових дій, та інші події» (пункт 83), отже події під час такої фази, як от «бомбардування і артилерійські обстріли» (пункт 133) випадають з-під юрисдикції Суду і Конвенції в цілому.

Припинення членства рф у РЄ

- 15.03.22 Парламентська Асамблея РЄ рекомендувала виключити рф з РЄ (Висновок №300).
- 15.03.22 рф сповістила РЄ про вихід з організації.
- 16.03.22 Комітет Міністрів РЄ прийняв резолюцію CM/Res(2022)2 про припинення членства рф в РЄ за статтею 8 Статуту.
- 16.09.22 ЄСПЛ видав резолюцію про наслідки припинення членства Російської Федерації у РЄ у світлі статті 58 Європейської конвенції з прав людини:
 - рф перестала бути високою стороною Конвенції 16.09.2022;
 - ЄСПЛ компетентний розглядати заяви, спрямовані проти рф щодо дій чи бездіяльності, які можуть становити порушення Конвенції, за умови, що вони мали місце до 16.09.2022.

Jus ad bellum v. Jus in bello

- Правомірність/неправомірність застосування сили в міжнародному праві згідно з **jus ad bellum** (право на війну) та наявність підстав для відшкодування шкоди, завданої приватним особам, згідно з **jus in bello** (право під час війни) треба оцінювати окремо.
- За **jus ad bellum** РФ вчиняє акт агресії, а Україна є у стані самозахисту. За **jus in bello** обидві сторони збройного конфлікту мають поважати закони та звичаї війни щодо захисту цивільних осіб.
- Для мети відшкодування шкоди, завданої на території активних бойових дій і під час таких дій, застосовні і **jus ad bellum**, і **jus in bello** (зокрема МГП).
- Дії, що повністю узгоджуються з МГП (влучання агресором у військовий об'єкт України), можуть бути заборонені **jus ad bellum** (агресивна війна).
- Дії, що порушують МГП, не обов'язково впливають на правомірність застосування сили (артобстріл населених пунктів у стані самооборони відповідатиме **jus ad bellum**, але може становити порушення МГП).

Можливі альтернативні способи відшкодування збитків, завданих збройною агресією рф

- ✓ Компенсація збитків Міжнародною комісією з розгляду претензій, яка матиме юрисдикцію розглядати претензії фізичних, юридичних осіб та держав щодо збитків, завданих війною. Можливе створення **компенсаційного фонду**, який фінансуватимуть за рахунок активів рф та пов'язаних осіб, арештованих в юрисдикціях держав-учасниць.
- ✓ Компенсація збитків, завданих житлу, спеціально створеною **Національною комісією** (законопроект №7198 від 24.03.22), одним з таких способів: 1) грошова компенсація шляхом перерахування коштів на поточний рахунок отримувача; 2) надання об'єкта нерухомого майна шляхом фінансування його будівництва; 3) фінансування виконання будівельних робіт з відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку.
- ✓ Компенсація завданої моральної та матеріальної шкоди спеціально створеним **Фондом відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок збройної агресії рф** (законопроект №7385 від 17.05.22) за рахунок держави-агресора.

Чи можлива аналогія цивільного закону для мети відшкодування агресором шкоди, завданої під час збройного конфлікту?

- ✓ Стаття 1173 ЦК України.
- ✓ Стаття 1187 ЦК України.
- ✓ Стаття 1169 ЦК України.

Дякую за увагу!

- Верховний Суд,
вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043,
- <http://supreme.court.gov.ua>,
- dmytro.hudyma@gmail.com
- www.facebook.com/dmytro.hudyma